
CRNOGORSKA PJESMA NAD PJESMAMA

Marijan Mašo Miljić

The essay deals with the time, place and motivation of the love song of Petar II Petrović Njegoš as well as on past interpretations thereof. It is undeniable that “A Night more Precious than a Century” is the most beautiful poem of the Montenegrin language and literature and one of the most beautiful poems of the European Romanticism. The author pointed to the aesthetic complexity of the poem as well as its artistic value.

U okviru izučavanja književnosti njegošologiji pripada posebno mjesto. Poslije 200 godina od rođenja Petra II Petrovića Njegoša čini se, po nekom nejasnom haloefektu, da je u vezi sa njegovom ličnošću i djelom, navodno, sve istraženo, objašnjeno i protumačeno. Ponekad se uhvatimo u pomisli da više o Njegošu, poslije svega što je napisano, nema što novo da se kaže niti ima što da se istražuje, ali to je ne samo varka nego i velika zabluda. Njegoš je svojom ličnošću i djelom, koje pokriva veo neke misterioznosti, izazov i za laike i za istraživače.

U našoj književnoj javnosti Petar II Petrović Njegoš je najmanje poznat kao pjesnik ljubavnih pjesama, tačnije samo jedne jedine ljubavne pjesme, *Noć skuplja vijeka*, ako nemamo u vidu

i san Vuka Mandušića ili opis Fatimine ljepote u *Gorskom vijencu*, ako se uopšte fragmenti iz djela mogu tretirati zasebno.

Pjesma *Noć skuplja vijeka* ili *Paris i Helena* zadugo je ostala nepoznata i laičkoj i stručnoj javnosti, iako se za nju znalo, obavijena, kao i njen tvorac, velom tajanstvenosti. Pošto Njegoš za života iz razumljivih razloga, nije objavio ovu njemu vrlo dragu pjesmu, po njegovoj smrti gubi joj se svaki trag za dugi niz godina, sve do 1912. kada je sa prepisa prvi put objavljena,¹ a tek 1956. „prvi put u originalu s njenim faksimilom“.²

U međuvremenu, meritorni istraživači i vrsni njegošolozi nastojali su da utvrde vrijeme i mjesto nastanka pjesme *Noć skuplja vijeka*, kao i njenu motivisanost.

Akademik Jevto M. Milović, izuzetni njegošolog i veliki tragalac i sakupljač građe o Njegoševom životu, posebno se pozabavio pitanjem vremena i mjesta nastanka pjesme *Noć skuplja vijeka*. On je utvrdio da je „jedina sačuvana Njegoševa ljubavna pjesma“ nastala 1845. godine prilikom njegovog silaska sa Cetinja u Boku „radi poboljšanja zdravlja“.³ Prema njegovom utemeljenom i dokumentovanom tvrđenju, Njegoš je boravio u Perastu od 23. jula do 2. avgusta 1845. godine. Tada je i nastala njegova ljubavna pjesma *Noć skuplja vijeka*.

Pored arhivske građe i izvora, koji svjedoče o vremenu i mjestu nastanka ove jedinstvene ljubavne pjesme, vrlo je značajan i njen *moto* na francuskom jeziku, koji u prevodu glasi: „Govoreći mi, dodaje on, da slast daha te boginje nadmašivaše

¹ Jevto M. Milović, *Kad je nastala Njegoševa pjesma „Noć skuplja vijeka“*, u: Staze ka Njegošu, Beograd 1983, str. 181. – Godinu dana kasnije publikuje je i Pavle Popović, *Jedna nepoznata pesma Njegoševa*, Bosanska vila, br. 1, Sarajevo, 15. Januar 1913, str. 9-10.

² Jevto M. Milović, *Staze ka Njegošu*, str. 181.

³ Isto.

sve mirise srećne Arabije“.⁴ Tragajući odakle je Njegoš preuzeo navedenu francusku misao, a koju je on stavio kao moto svojoj pjesmi, J. Milović je došao do Njegoševe *Bilježnice*, koju je ćerka kralja Nikole, princeza Ksenija Petrović Njegoš ustupila bivšem ministru Peru Šoću 1956. godine, a on je odmah poklonio Državnom muzeju na Cetinju.⁵ *Bilježnica* je iste godine objavljena kao posebno izdanje Istorijskog instituta Crne Gore.⁶ U njoj se na posebnom mjestu nalazi presavijeni list sa originalom pjesme *Paris i Helena* ili *Noć skuplja vijeka*, koja je tada „prvi put štampana po originalu s njenim faksimilom“.⁷

Jevto Milović napominje da su za pjesmu prije objavljivanja znali samo rijetki Njegoševi prijatelji, da im ju je on pokazivao i čitao: Matija Ban, Vuk Vrčević i Milorad Medaković, koji je i svjedok njenog nastanka.⁸

Milorad Medaković, Njegošev sekretar i ađutant, boravio je na Cetinju od 1844. do 1848. Bili su i lični prijatelji, samo što je sekretar bio desetak godina mlađi od vladike crnogorskog. Po Medakoviću, Njegoš je radi zdravlja sišao u Boku „da se kupa i nastani u Perastu“. U knjizi *P. P. Njegoš posljednji vladajući vladika crnogorski*, objavljenoj s izvjesnim zakašnjenjem, u Beogradu 1882. godine, Milorad Medaković piše:

„Vladika sjedeći u svojoj sobi, po svojem običaju ili čitaše ili pisaše što; a kako je u drugoj kući bila jedna đevojka, koja pogledaše na njega ili iz ljubopitstva ili što se zagledala u vladiku – sva je prilika da se njojzi vladika dopadaše, a zaista imala se u što i zagledati, jer to bješe jedan od najljepšije ljudih

⁴ Jevto M. Milović, *Dvije-tri riječi o naslovu Njegoševe pjesme „Noć skuplja vijeka“*, U: Staze ka Njegošu, Beograd 1983, str. 189-193.

⁵ Jevto M. Milović, *Kad je nastala Njegoševa pjesma „Noć skuplja vijeka“*, str. 181.

⁶ Isto.

⁷ Isto.

⁸ Isto, str. 181-182.

– pa često bacaše svoj pogled na vladiku; a ovaj još u mladije-
ma i najsnažnijema godinama ne preziraše ove umiljate poglede.
U takvijema prijatnijema časovima, đe priroda sve nadmašuje,
đe se sva čuvstva pokreću, a poetična sila leti po visinama,
napiše vladika, taj pjesnik, pjesmu ljubavi. Ovu pjesmu nosaše
vladika jednako za kolanom, pa kad se povrati na Cetinje,
jednog dana izvadi je iza kolana pa je pročita ađutantu. Ta se
pjesma odlikovaše od svijju njegovije pjesama; ona predstavljашe
živu silu ljubavi, u njoj su se okupile sve miline i dražesti i ta bi
se pjesma morala nazvati krunom njegovije pjesama. Iskaše mu
je ađutant, da mu je dade; a on se nasmija umiljato pa će reći:
„A kako da ti dam? Zar da pečataš u novinama?“ Zasluđuje da
se svuda pečata, odgovori mu ovaj. „A kako bi to izgledalo:
vladika pa piše pjesmu o ljubavi? – ne dam!“ Opet ađutant moli
da mu dade, da je prepíše, a vladika će reći: „Nećeš da đavolju!“
– Smijući se savije pjesmu te je opet zađene za kolan. Ne zna se
šta je šnjome učinio, ali je sva prilika da je izgorio“.⁹

Nije još utvrđeno, iako to nema poseban estetski značaj, ko
je mogla biti žena koja je inspirisala Njegoša da napiše najl-
jepšu pjesmu svoga jezika. Da li je to ona đevojka iz plemićke
palate i porodice Mazarović dok je on boravio u Perastu u sus-
jednoj palati Balovića, teško je odgovoriti. Ovu pjesmu Njegoš
je pokazao i pročitao Matiji Banu prilikom njegovog trod-
nevnog boravka na Cetinju, u julu 1849. Godine. M. Ban je
zapisao: „Međutim, jedna njegova ljubavna romanca, koju mi
je pročitao, bila je pisana u duhu francuskom i to
najodličnijem, ona bijaše pravo zrno bisera, ali već onda
Vladikom osuđena i po svojoj prilici pred smrt uništena“.¹⁰ Na

⁹ V. M. G. Medaković, *P. P. Njegoš, posljednji vladajući vladika crnogorski*, Novi Sad 1882, str. 115-116.

¹⁰ Matija Ban, *Tri susreta s vladikom Radom*, Zapisi, Cetinje 1938, knj. XX, str. 342.

svu sreću to se nije desilo. Pjesma je sačuvana u Njegoševoj *Bilježnici*.¹¹

Zabilješka Njegoševa u Bilježnici o boginji Izis (Izidi) pomaže i u utvrđivanju vremena nastanka Bilježnice i vremena unošenja francuskog teksta o pomenutoj boginji, u kome se nalazi rečenica koja je Njegošu poslužila za moto pjesme i kao njegov mogući izvor nadahnuća.¹²

Pouzdanost se može zaključiti da je Njegoš prvo spjevao pjesmu, pa je kasnije tražio za nju naslov, a poslije naslova dopisan je moto, najvjerovatnije 1851, u posljednjoj godini vladčina života. Skoro se sa sigurnošću može potvrditi da moto nije mogao uticati na sadržaj pjesme, već obrnuto – sadržaj pjesme na njegov izbor.¹³

Kasnijim istraživanjem i vještačenjem utvrđeno je da je u autografu Njegoševe pjesme naslov *Noć skuplja vijeka* pisan Njegoševom rukom i da ga nije pisala ruka koja je dopisala naslov *Paris i Helena*. Iako je Njegoševa pjesma *Noć skuplja vijeka* nastala 1845. godine, nije publikovana za života njenog tvorca. Ona je objavljena tek 1912. godine, prema prepisu Pavla Popovića, koji je pronašao u petrovgradskoj „javnoj biblioteci, u zaostavštini Jegora Petrovića Kovaljevskog, koji je, vjerovatno, prepisao sa originala prilikom svoga boravka u Crnoj Gori 1852. godine“. Pjesmu iste godine objavljuje Milan Rešetar u prepisu P. Popovića.¹⁴ Kasnije, sve do objavljivanja *Bilježnice* za pjesmu „Noć skuplja vijeka“ nema posebnog interesovanja.

¹¹ Njegoševa *Bilježnica*, Cetinje 1956, str. 195.

¹² Jevto M. Milović, *Kad je nastala Njegoševa pjesma „Noć skuplja vijeka“*, str. 185-188.

¹³ Jevto M. Milović, *Dvije-tri riječi o naslovu Njegoševe pjesme „Noć skuplja vijeka“*, str. 190-191.

¹⁴ Milan Rešetar, *Manje pjesme vladike crnogorskoga Petra II Petrovića Njegoša*, Beograd: Srpska književna zadruga, 1912, knj. 141, str. 185-187.

Čak ni poznati estetičar i antologičar Bogdan Popović nije ovu „pjesmu nad pjesmama“ uvrstio u nekoliko izdanja svoje čuvene *Antologije*.

Kakva je „odiseja“ *Bilježnice* i u njoj pjesme *Noć skuplja vijeka* ni do danas nije utvrđeno. Ne zna se pouzdano u čijem je sve vlasništvu bivala dok se, konačno, nije našla u rukama princeze Ksenije Petrović Njegoš.

Njegoševi biografi smatraju, Jevto Milović posebno, da je *Bilježnica*, s pjesmom *Noć skuplja vijeka* u njoj, po Njegoševoj smrti 1851. bila kod njegovog sestrića i, takođe, pjesnika Stevana Perovića Cuce, a on je malo kasnije predao vladčinom prijatelju, putopiscu i pjesniku Ljubomiru Nenadoviću. To se očito vidi iz zabilješke na *Bilježnici* iz 1857. ili 1858. godine: „NZ. Ova je knjižica vladike crnogorskog Petra Njegoša; poslao mi je po smrti njegovoj Stevan Perović Cuca, njegov sestrić. Lj. Nenadović“.¹⁵

Ova činjenica navodi na trag kako su nastali dvostruki naslov pjesme i izmjene u samom njenom tekstu. Dosadašnja istraživanja su pokazala da je *neka druga ruka* unosila „još nešto“ u *Bilježnicu* nakon pjesnikove smrti.

Akademik Jevto M. Milović je ukazao da je ta *neka druga ruka* vršila i određene izmjene u originalnom rukopisu Njegoševe pjesme *Noć skuplja vijeka*. On kategorično tvrdi da niko nije bio toliko hrabar niti je mogao dati sebi slobodu da ispravlja autentični Njegošev tekst u rukopisu i dopiše naslov *Paris i Helena* i veznik *ili* osim veliki Njegošev prijatelj i poštovalac Ljubomir P. Nenadović.¹⁶ Pouzdano je utvrđeno da je Lj. Nenadović svojom rukom naknadno dodao i napisao onaj

¹⁵ *Njegoševa Bilježnica*, Cetinje: Istorijski institut za izučavanje istorije crnogorskog naroda, 1956, str. 31.

¹⁶ Jevto M. Milović, *Dvije-tri riječi o naslovu Njegoševe pjesme „Noć skuplja vijeka“*, str. 189-193.

drugi naslov, vršio izmjene i da je „jedino on ispravljao tekst u autografu Njegoševe pjesme *Noć skuplja vijeka*“.¹⁷

Pored naslova *Paris i Helena* i riječi *ili*, kako je pokazalo „izvršeno vještačenje“ druga ruka je prenosila pjesničko „kazivanja iz prvog u treće lice jednine u namjeri da odvoji od Njegoševe ličnosti njenu preslobodnu izraženu ljubavnu sadržinu“.¹⁸

U vezi sa ovim problemom nezaobilazna je i studija književnog kritičara Branka Popovića „Njegoševo slovo ljubve“. Na njegovu inicijativu angažovan je vještak Risto P. Vujošević koji je potvrdio i Milovićeve i Popovićeve pretpostavke o izmjenama i u naslovu i u tekstu pjesme, kao i da je naslov „Noć skuplja vijeka“ autentičan, pisan Njegoševom rukom.¹⁹

Njegoševa ljubavna pjesma spada među nekoliko ključnih pjesama „čtetvoroimenog“ jezika na jugoslovenskom prostoru (kao *Možda spava V. Petkovića Disa*, *Santa Maria della Salute Laze Kostića*, *Lament nad Beogradom Miloša Crnjanskog*, itd) i jedna je od najljepših pjesama evropskog romantizma, s izvjesnim klasicističkim osjenčenjima. Ona je sve do sada, ne samo po mjestu i vremenu nastanka i misterioznog nestanka do objavljivanja (1956), bila i ostala zagonetka ne samo za one koji su manje posvećeni u literaturu, nego i za one koji se bave književnom kritikom, njeošologe i estetičare. Njegoševa pjesma ne prestaje da zanima i izaziva i laike i stručnjake, i naučnike.

U posljednje vrijeme očita je potreba vraćanja jedinog ljubavnoj pjesmi najvećeg crnogorskog pjesnika, pogotovo što je on i kod nas i u svijetu prije svega poznat kao tvorac *Gorskog vijenca*, *Luča mikrokozma* i *Šćepana Malog*, a manje kao lirski

¹⁷ Isto, str. 192-193.

¹⁸ Isto, str. 192.

¹⁹ Branko Popović, *Njegoševo slovo ljubve*, Književnost, Beograd 1975, sv. 11-12, str. 417.

stvaralac. Danas ni crkva ne zatvara oči pred činjenicom da je vladika Rade – Petar II Petrović Njegoš tvorac najljepše ljubavne pjesme na crnogorskom jeziku.

Mnogi ni danas nijesu svjesni kakav je i koliki značaj imalo otkriće i objavljivanje ove zadivljujuće nadahnute pjesme. Iako sa zakašnjenjem, njeno uključivanje u crnogorsku i evropsku tradiciju je, u eliotovskom smislu,²⁰ fundamentalno važno, kao saobražavanje velikom korpusu svjetske književnosti. Dosadašnja istraživanja, njene književnoteorijske analize, kritičke ocjene i estetsko valorizovanje to pokazuju. Nakon „otkrića“ Njegoševe „jedine ljubavne pjesme“ danas sasvim drugim očima gledamo ne samo na njegovu kolosalnu i meteorsku pojavu, na njegovu ličnost, nego i na njegovo djelo u cjelini, posebno liriku, ali i na prostore jezika na kome je nastala.

Istraživanja i tumačenja pjesme „Noć skuplja vijeka“ kretala su se, uglavnom, u dva pravca. U jednom, koji se, i pored izvjesnih odstupanja, kretao u okvirima književne istorije i biografije njenog tvorca i, u drugom, zasnovanom na pokušajima da se djelo sagleda sa više aspekata, da se daju interpretacije i tumačenja pjesme po sebi kao izuzetnog književnog ostvarenja. Znatno je broj onih njegošologa koji su se bavili pjesmom *Noć skuplja vijeka*, predstavnika i jednog i drugog pristupa.

Bavljenje njima i njihovim tekstovima i ocjenama prevazilazilo bi opseg ovoga osvrta. Pored biografskih, kritičkih i drugih pristupa „jedinoj Njegoševoj ljubavnoj pjesmi“, posebno treba istaći one kojima je ona u analizi cilj a ne sredstvo u ilustrovanju nekih svojih književnoteorijskih i estetičkih stavova. Naročito su vrijedni radovi koji ovu pjesmu tretiraju kao svijet za sebe i ulaze u njene estetske slojeve, u kome su moguća unutrašnja razrješenja krajnosti u kojima se nalazi lirski subjekt.

²⁰ T. S. Eliot, *Izabrani tekstovi*, Beograd 1963.

Naravno, *Noć skuplja vijeka* ima više ravni: realnu, ontološku, iracionalnu, metafizičko-estetsku, idealnu, aksiološku. Posebno su zanimljiva tumačenja u kojoj se lirski subjekt po estetskoj formuli stapa s Apsolutom kroz ljepotu. Očita je u ovoj jedinstvenoj pjesmi usmjerenost ka onostranom.²¹

Teško je istaći sve bitne karakteristike Njegoševe pjesme *Noć skuplja vijeka* i pored različitih interpretacija. Do sada o ovome djelu niko nije napravio sveobuhvatan rad.

Takođe, treba podsjetiti da je bilo autora koji su u svojim književnokritičkim analizama ukazivali na moguće uticaje u njenom nastanku i oblikovanju, posebno Puškina i njegovog *Evgenija Onjegina*, Lamartina i njegove *Himna noći*.²² Nesporno, vidljivi su uticaji evropskog romantizma i romantičarske poetike, s klasicističkim primjesama.

Ljubavni zanos, *eros*, koji je osnova Njegoševe pjesme, romantičarske je provenijencije ali ima i snažan platonijanski odjek. Eros je put ka saznanju i biću svijeta, ali sa izrazito nje-goševskim pečatom. U tumačenju pjesme *Noć skuplja vijeka* posebno su vrijedne komparacije sa drugim djelima koja su na posredan način mogla uticati na nastanak i biće Njegoševe pjesme. Pomenuću samo neke autore: Krsto Pižurica, Stevan Kordić, Milovan Đilas, itd.

Po našem doživljaju pjesme i estetskom sudu Njegoševu pjesmu *Noć skuplja vijeka*, nesumnjivo najljepšu i najtajanstveniju, moguće je shvatiti na dva načina. Prvi, po kome se pjesma može tumačiti kao pjesnikov ljubavni susret s konkretnom ženom, romantičarski idealizovan, i, drugi, kao trenutak mističnog sjedinjenja duše s Apsolutom (skrivenim Bogom), gdje je žena samo medijum za njegovo prisustvo,

²¹ Stevan Kordić, *Poetika čutnje*, Titograd 1986, str. 27-44.

²² Krsto Pižurica, „Jedna intima i jedna pjesma“, u: *Njegoš i oko njega*, Podgorica 2011, str.103-120; „Žena u Njegoševom djelu“, isto, str. 257-265.

metafizičko – platonijanska karika na putu do njega. Ta staza je put eroskog zanosa, posebnog entuzijazma i otkrivanja bića svijeta. Razvijanje ovih teza zahtijevalo bi posebnu elaboraciju.

Izvjesno je da za zadugo nepoznatu, zaturenu, skrivanu i zagubljenju, pa srećom pronađenu, Njegoševu pjesmu *Noć skuplja vijeka* vrijeme njenog uticaja, značaja i zračenja tek dolazi.

Noć ljubavi Vladike i peraštanske ljepotice u pjesnikovoj metafori simboliše Ljubav koja je skuplja vijeka. Njegoševa *Noć skuplja vijeka*, njegova jedina sačuvana ljubavna pjesma, zadivljujuće lirsko djelo, je među najljepšim ljubavnim pjesmama u fiktivnoj svjetskoj Antologiji i *crnogorska pjesma nad pjesmama*.